

מערך שיעור בנושא: גזענות בימי קורונה לתלמידי חטה"ב

השיעור נכתב על ידי מחלקת החינוך באגודה לזכויות האזרח בשיתוף עם קרן קטקו איילי

מבוא למורה

חיפוש קצר בערוצי התקשורת השונים וברשתות החברתיות יעיד כי תופעות של גזענות מתרחשות בישראל באופן יומיומי בכל המרחבים הציבוריים: ברחוב, בתקשורת, בפוליטיקה, ברשתות החברתיות ובמוסדות ציבוריים. בחברה הישראלית השסועה – בה קיימת עדיין היררכיה בין תרבות הגמונית לתרבויות "אחרות", בין צבע עור אחד לאחר, בין זהויות אתניות, מגדריות, לאומיות, דתיות וכלכליות – הולכים גילויי הגזענות ומתרבים, ואיתם תופעות קשות של אלימות, אפליה, הדרה ואף פשעי שנאה.

באופן בלתי מפתיע, ואולי כבכל תקופת משבר, מגפת הקורונה הביאה לפרץ גזענות עולמי. ברשתות החברתיות ובמרחבים הציבוריים נפוצו אזהרות והאשמות בעלות מרכיבים גזעניים שהתפרסמו תחילה כלפי סינים בפרט ואנשים ממוצא אסייתי בכלל, וכחלק מגל ההדף של האשמה כללית גם כלפי עמים וקבוצות שונות, ביניהן פליטים, אפריקנים, יהודים ועוד. כפי שאבחן ד"ר מרסלו מנחם וקסלר ב**מאמר דעה** שנכתב לקראת יום הגזענות הבינלאומי: גבולות הגזענות אינם ברורים בשעת משבר, וגזענים נוטים לתלות ב"אחר" את האשם על המצב בעולם ולהכליל בהאשמותיהם את הקבוצות שהם הכי שונאים אשר נמצאות בקרבתם. כך, החשש מפני הנגיף מעצים את הדעות הקדומות שהיו קיימות עוד קודם לכן, והמגפה מלבה גזענות, לאומנות ושנאת זרים. תופעות אלה, לצערנו, לא פסחו גם על החברה בישראל.

יחד עם זאת, נגיף הקורונה מלמד את האנושות שיעור חשוב גם בשוויון בין בני האדם, שהרי הוירוס אינו מבחין בגבולות לאומיים, בצבע העור או בהבדלים חברתיים ותרבותיים שמפרידים בינינו בימי שגרה. יתר על כן, משבר הקורונה מדגיש את הצורך בסולידריות אנושית, בערבות הדדית ובשיתוף פעולה בין מדינות וממשלות, כמו גם בין חברי קהילות, מדינות והכפר הגלובלי כולו, כמפתח הכרחי ליכולתה של האנושות לצלוח את המגפה.

אנו מזמינות אתכם לעשות שימוש במערך השיעור ובמצגת הנלווית לו כדי להכיר לתלמידים ולתלמידות את המושג גזענות, להעלות את מודעותם לגילויי גזענות בישראל ובעולם, בפרט בימי קורונה, ולעורר דיון חינוכי על חשיבות ההירתמות למאבק בגזענות גם במציאות הנוכחית. השיעור מתאים לתלמידי חטה"ב אך בהתאמות נכונות ניתן להעבירו גם בגילאים צעירים או בוגרים יותר.

בברכה,

צוות מחלקת החינוך, האגודה לזכויות האזרח בישראל.

מערך שיעור זה מכיל חומר שלא אושר באופן מפורש לשימוש על ידי בעלי זכויות היוצרים בו. השימוש כאמור נעשה למטרות לימוד, חינוך והוראה; היקף תפוצת המערך יוגבל למטרות אלה בלבד, והחלקים שנלקחו מהיצירות המקוריות הם רק אלו שמאפשרים לנו ללמד על נושא השיעור. שמם של בעלי הזכויות צוין בהתאם והיצירות לא סולפו או שונו במידה העולה על הנדרש. במידה ואתה/ בעלת הזכויות ביצירה כלשהי ואתה/ מבקשת שנפסיק לעשות בה שימוש, נא צור אתנו קשר ב-mail@acri.org.il.

חלק א': גזענות מהי?

↩ נתחיל בצפייה בסרטון קצר: "יותר סובלנות – פחות גזענות".

...אז מה ראינו?

- אילו אוכלוסיות נפגעות מיוצגות בסרטון?
- כיצד באה לידי ביטוי האפליה על פי הסרטון?
- מה לדעתך הרגישה כל אחת מהדמויות?
- האם את/ה פעם חווית הרגשה שכזו?

3

לאחר הצפייה, נחدد את המסרים של הסרטון באמצעות העלאת כמה שאלות למחשבה. אפשר גם לשאול את השאלות ואז לצפות שוב בסרטון, עם השאלות האלה בראש:

1. אילו אוכלוסיות נפגעות מיוצגות בסרטון? (אתיופים, רוסים וערבים)
2. כיצד באה לידי ביטוי האפליה בחיי האנשים על פי הסרטון? (לא משתפים את הילדים העולים מרוסיה במשחק, לא רוצים לשחק עם הילד האתיופי בגינה, לא רוצים לשבת ליד הערביה באוטובוס)
3. מה לדעתכם הרגישה כל אחת מהדמויות שכלפיה הופנתה האפליה בסרטון? נסו לחשוב, האם אתם פעם חוויתם הרגשה שכזו?
4. מה חשבתם ומה הרגשתם כשצפיתם בסרטון?
5. בסרטון מוצגים שלושה משפטי מפתח:
"אתמול לא שיתפו אותי במשחק, היום לא מקבלים אותי לעבודה"
"אתמול לא שיחקו איתי בגינה, היום לא מקבלים אותי לבית הספר"
"אתמול לא פינו לי מקום (באוטובוס), היום לא משכירים לי דירה"
למה מתכוונים הדוברים?

בשקפים הבאים נראה כמה ציטוטים מתוך הספר **"הגזענות כפי שהסברתי לבתי"** שכתב הסופר והמשורר המרוקאי טאהר בן ג'לון (Tahar ben Jelloun). הספר יצא לאור בצרפת בשנת 1998, והוא תוצר של שיחה של הסופר עם בתו בת העשר, מרים. לאחר שמרים השתתפה עם אביה בהפגנה נגד הצעת חוק על כניסתם ושהותם של זרים בצרפת, שהתקיימה בפריז, התפתחה ביניהם שיחה. הסופר מתעד את השיחה ביניהם; את השאלות של מרים על הסיבה להפגנה, על המתנגדים לכניסתם ושהותם של זרים בצרפת, על משמעות הגזענות ועל הדרכים להיאבק בה, ואת התשובות של האבא, המחויבות לאורך כל הספר למאבק בגזענות.

נעבור על שלוש השאלות בשלושת השקפים הבאים – לפני שנחשוף את התשובות של האב למרים בתו, ניתן לתלמידים/ות רגע לחשוב, מה הם/ן היו עונים/ות?

גזענות - מהי

תניד, אבא: מה זה גזענות?

ההתנהגות שאותה אנחנו מכנים גזענות, באה לידי ביטוי בכך שאנחנו נוהרים מפני בני אדם אחרים, השונים מאתנו במראה החיצוני ובמאפיינים התרבותיים שלהם. ואף בזים להם לעיתים...

מתוך הספר הגזענות כפי שהסברתי לבתי מאת טאהר בן ג'ילון (הוצאת נבל, 1998)

4

למושג גזענות יש כמה הגדרות ופרשנויות; הפשוטה ביותר, אולי, היא שגזענות מחלקת את האנשים לקבוצות עליונות לעומת קבוצות נחותות – לטובים יותר ולטובים פחות. זה יכול להיות בגלל תכונות שקשורות לאיך שאנחנו נראים/ות, או בגלל המקום שממנו אנחנו או ההורים או הסבים שלנו הגיעו, או לפי הקבוצה שאנחנו חלק ממנה (למשל 'ערבים', 'רוסים', 'יוצאי אתיופיה', 'כהי עור', 'מרכיבי משקפיים', 'בעלי מוגבלויות', שמנים/ות או נמוכים/ות, וכך הלאה).

חשוב להדגיש שכיום התרחבה הגדרת המונח "גזענות", כך שהיא איננה שמה דגש רק על תחושת עליונותם של פרטים וקבוצות על רקע "גזעי", כי אם גם על תחושת עליונותם של אלה על פני פרטים וקבוצות אחרות בחברה אשר להם מאפיינים תרבותיים וחברתיים משותפים כמו השתייכות ללאום, דת, קבוצה אתנית וכו'.

לפיכך, המושג המגדיר את תופעת הגזענות כיום אינו מתייחס רק לביטוי הצר של גזענות הנוגע למאפיינים הביולוגיים (כמו צבע עור למשל), אלא לכל רעיון שבבסיסו עליונות של פרטים או קבוצות בחברה על פני קבוצות אחרות על בסיס הבדלים תרבותיים וחברתיים.

מה זה גזען?

גזען הוא מי שחושב שהוא טוב יותר, כלומר עולה על אנשים אחרים שצבע עורם שונה משלו, שמדברים שפה אחרת, וחונגים את חניהם אחרת ממנו. הוא מתעקש להאמין שהמין האנושי מחולק לגזעים שונים ואומר לעצמו: הגזע שלי יפה ואצילי, האחרים מכוערים וחייתיים.

מתוך הספר הגזענות כפי שהסברתי לבתי מאת טאהר בן ג'ילון (הוצאת נבל, 1998)

5

מה פירוש המלה אפליה?

להפריד קבוצה חברתית או אתנית אחת מן האחרות ולהתייחס אליה בצורה שלילית. זה כמו למשל, אם בבית ספר כלשהו, ההנהלה תחליט לקבץ בכיתה אחת את כל התלמידים כחי העור, כי לדעתם הילדים האלה פחות אינטליגנטיים מהאחרים...

מתוך הספר **הטענות כפי שהסברתי לבתי** מאת טאהר בן ג'ילון (הוצאת בבל, 1998)

6

אפליה היא מתן יחס פחות טוב לאנשים שונים על רקע אתני, לאומי, דתי, צבע, גזע, מוצא, מין וכו'. בישראל, שבה קיימת עדיין היררכיה בין תרבות שולטות לתרבויות "אחרות", בין צבע עור אחד לאחר, בין זהויות אתניות, מגדריות, לאומיות, דתיות וכלכליות - גילויי הגזענות הולכים ומתרבים, ואיתם תופעות קשות של אלימות, אפליה, הדרה ואף פשעי שנאה. מי שמשתייכים לקבוצות הסובלות מביטויים של גזענות ואפליה (כגון ערבים, יוצאי אתיופיה, קהילת הלהט"ב, חרדים, מזרחים, עולים מחבר העמים, מבקשי מקלט ומהגרי עבודה) לעיתים קרובות אינם זוכים ליחס שוויוני ברמה המוסדית ונתקלים במכשולים שונים שמקשים עליהם להתקבל באופן שוויוני בחברה.

אפשר לחשוב ולתת דוגמאות שנוגעות לחברה בישראל (בין היתר, למשל, בקבלה לעבודה, בכניסה למועדונים, ביחס משטרתי ועוד).

רגע של מחשבה

ההתייחסות שמחברת בין תכונה או השתייכות לקבוצה כלשהי לבין תכונות מסוימות, נקראת "**סטריאוטיפ**"; וכאשר היא משמשת כסיבה ליחס רע, לאפליה ולאלימות, או אפילו להתעלמות, זה נקרא **גזענות**.

- האם את/ה יכול/ה לחשוב על דוגמה לקבוצה בחברה הישראלית שחושבים על חברה שיש (או אין) להם תכונות מסוימות?
- האם ראית, או קראת, או שמעת על מקרה של גזענות בישראל? נגד מי היא הופעלה / מי נפגע?

7

נסביר :

לאנשים קל יותר להתנהל בעולם שבו עושים הכללות. למשל, "כל כחי העור הם...", "כל הרוסיות הן...", "כל ההומואים הם..." "כל הערבים הם...", וכיו"ב. אנשים יכולים לנהוג בגזענות כשהם רואים את עצמם שייכים לקבוצה יותר "שווה" כביכול מקבוצה אחרת, כמו גברים לעומת נשים, או לבנים לעומת שחורים, או ישראלים "צברים" לעומת עולים חדשים.

בעזרת השאלות ניתן למקד ולהעמיק את הדיון בהקשר של דעות קדומות וגילויי גזענות כלפי קבוצות שונות בחברה הישראלית.

בזמני משבר שמביאים איתם אי ודאות, חששות וחרדה, לדוגמה בזמן מגפת הקורונה שהתפרצה בעולם בתקופה הנוכחית, פעמים רבות אנו עדים להתגברות גילויי גזענות. ההתפשטות המהירה של נגיף הקורונה עוררה גל של בהלה, שהתבטאה במקרים שונים בעוונות גלויה ואף גזענות כלפי סינים ברחבי העולם.

בשקף מוצגות שתי דוגמאות:

- סלון יופי בווייטנאם, שמסרב לקבל לקוחות סיניים

- הפגנה בסיאול שבדרום קוריאה נגד כניסת סינים למדינה

לכתבה המלאה (ובה דוגמאות נוספות): <https://www.haaretz.co.il/news/world/asia/1.8476277>

בכתבה מצוין, בין היתר, שההאשטג הפופולרי ביותר בטוויטר ביפן היה בסוף ינואר "סינים, אל תבואו ליפן" - #Chinese_Don't_Come_To_Japan. בסינגפור, עשרות אלפי תושבים חתמו על עצומה הקוראת לממשלה לאסור על כניסת סינים למדינה. במדינות נוספות כמו הונג קונג, וייטנאם ודרום קוריאה, בתי עסק כמו מלונות, מסעדות ובתי קפה תלו שלטים הקוראים לסינים שלא להיכנס. בצרפת, הכותרת הראשית של עיתון מקומי היה "כוננות צהובים" (כינוי גנאי לסינים). בטורונטו שבקנדה היו הורים שדרשו מהרשויות לאסור את כניסתם לבית הספר של ילדי משפחה ששבה לאחרונה מסין.

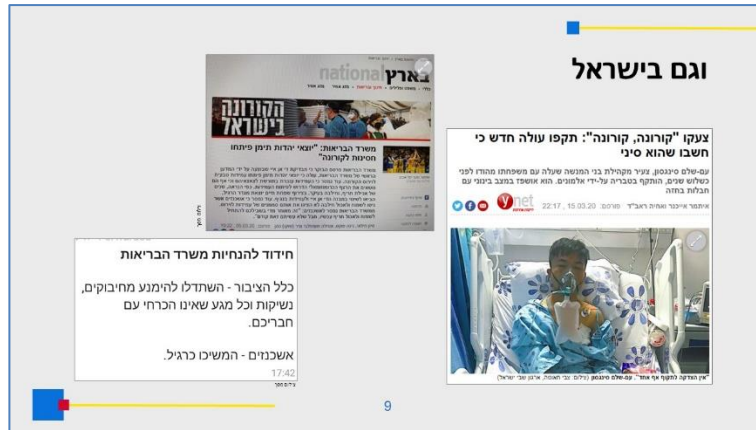
נשאל את התלמידים/ות: האם לדעתכם הפעולות הללו מוצדקות (כצעד הגנה הכרחי מפני הנגיף)? או שיש בהן ביטוי לשנאת זרים ו/או לאפליה גזענית?

כתבות נוספות לשימושכם/ן:

פרץ גזענות עולמי: "פה לא משרתים סינים" - <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5670680,00.html>

בגלל הנגיף החדש: עלייה מדאיגה בגזענות כלפי סינים ברחבי העולם

<https://13news.co.il/item/news/abroad/asia/anti-chinese-corona-997581>

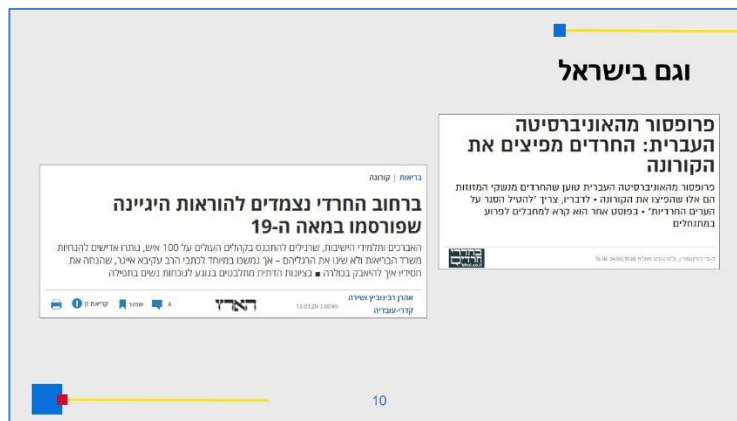

והנה כמה דוגמאות מישראל:

- תקיפת אדם שנראה לתוקפים כמו סיני
- פייק ניוז גזעניים – ראו מה כתוב על התימנים: "שנים של אכילת חרף, וחילבה בעיקר, בצירוף שמחת חיים יוצאת מגדר הרגיל, הביאו לשינוי בדי אן איי... ועל אשכנזים: "עוד נמסר כי אשכנזים אשר ניסו לשמוח ולאכול חילבה לא הציגו את אותם סממנים של עמידות לוירוס."
- ממים גזעניים שעוברים ברשתות החברתיות

נברר לגבי כל אחד מהמקרים:

- האם לדעתכם/ זוהי גזענות? למה כן/לא?
- מי הפוגע? מי הנפגע? (זה יכול להיות אדם בודד או קבוצה כלשהי)
- מה אתן מרגישים/ות לגבי כל אחד מהמקרים?

סביב התפשטות מגיפת הקורונה אנחנו רואים גם התבטאויות מכיליות בעלות אופי גזעני כלפי הציבור החרדי שמואשם בהתפשטות המגיפה, אחרי שהיו אלה קבוצות אחרות "האשמות". גם בתקשורת יש כתבות ומאמרים שאולי אפילו לא במתכוון תומכים ומחזקים תפיסה סטריאוטיפית של החרדים כיוון שהם עושים הכללה.

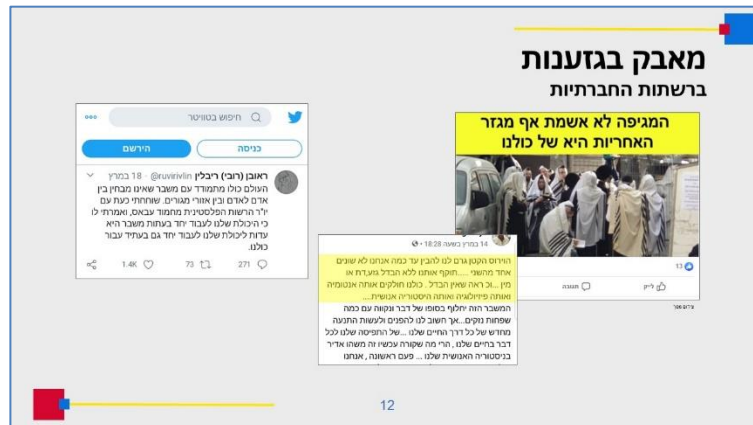
אפשר להרחיב ולשאול:

- מדוע, לדעתכם, הגזענות מסכנת את קיומה של חברה דמוקרטית? באילו זכויות אדם היא פוגעת?
- האם יש, לדעתכם, הבדל בין תופעות גזעניות הקשורות במגפת הקורונה לבין גילויי גזענות בחברה הישראלית המתרחשים בימי שגרה? האם יש קשר ביניהם?

↩ נצפה בחלק הראשון בתוכנית מהצד השני עם גיא זהר על ["חרדים וערבים: יין ויאנג של הקורונה"](#) ששודרה בכאן 11 בתאריך 31.3.2020 (עד דקה 45:3).

נשאל את התלמידים והתלמידות:

- מה דעתכם על הכתבה שראינו?
- מדוע יש נטייה לנסות ו"לאזן" בין הקבוצות? מה היא משרתת? והאם היא קשורה לגזענות?

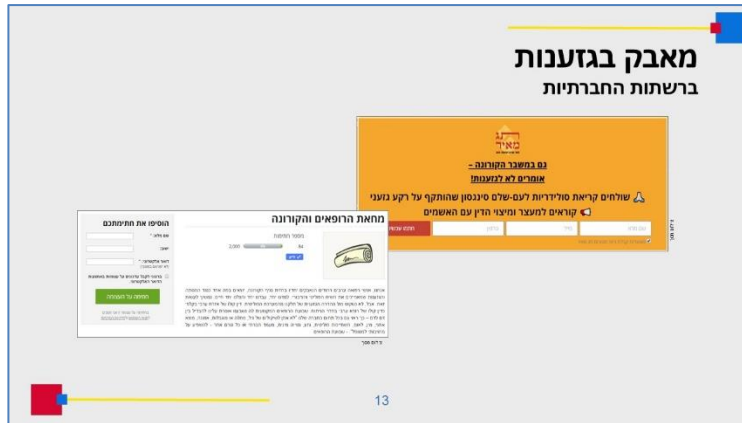
בשלושת השקפים הבאים נראה דוגמאות לשימוש באמצעי התקשורת וברשתות החברתיות דווקא למאבק בגזענות:

דוגמה 1:

פוסטים בפייסבוק - הרשתות החברתיות הן ערוץ להעברת מסרים של אחווה וסולידריות שמזכירים לנו שבפני הנגיף כולנו שווים, ללא הבדל דת, גזע, מין או כל הבדל אחר. העברת מסר שכולנו שווים, שהאחריות היא של כולנו ושנוכל לעבור את תקופת המשבר הזו רק באמצעות סולידריות – אכפתיות ודאגה זה לזה, לעומת שיח של שנאה.

דוגמה 2:

ציוץ בטוויטר, שבו קריאה של נשיא המדינה רובי ריבלין לא להבחין בין אדם לאדם, בין מדינה למדינה, בין עם לעם, ולחתור לשיתוף פעולה במאבק במגיפה כעדות ליכולת לעבוד יחד גם בעתיד.

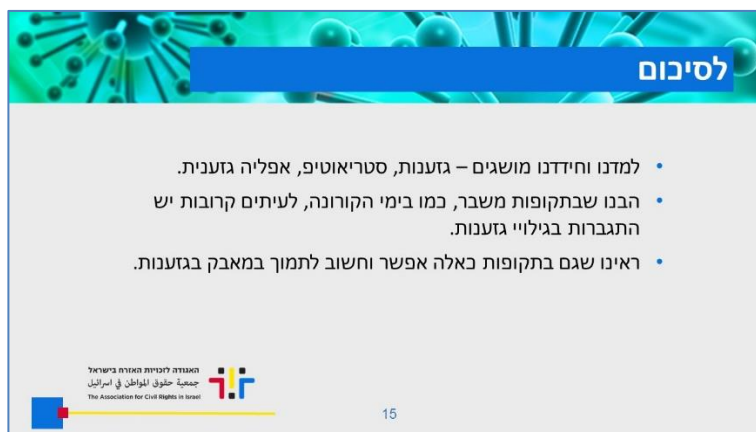

דוגמה 3 : עצומות אינטרנטיות למאבק בגזענות – האחת נגד התוקפים מהאירוע שראינו קודם, השנייה של אנשי רפואה ערבים ויהודים שמבקשים לנצל את התובנה הכלל עולמית שנגיף הקורונה אינו מבחין בין בני אדם, כדי לקרוא למאבק משותף לא רק בקורונה, כי אם גם נגד הסתה וגזענות בשיח הפוליטי והציבורי .

דוגמה 4 : קמפיין שרץ ברשת - "שותפים לגורל, שותפים בממשל"

נשאל את התלמידים/ות :

- על איזה רקע נכתבו הפוסטים/ציוצים/עצומות הללו, לדעתכם/ך?
- אילו מסרים עולים מכל אחד מהם?
- מה אנחנו יכולים ללמוד ממגפת הקורונה בהקשרים אלה?

נסכם את התובנות והמסרים העיקריים מהשיעור. נדגיש כי המאבק בגזענות צריך להתמקד במישורים הבאים: (1) שלילת ההנחה בדבר קיומם של גזעים; (2) שלילת הקשר בין תכונות אופי של בני אדם לבין שייכותם לגזע מסוים; (3) מאבק בייחוס נחיתות ותכונות שליליות בלבד לקבוצות מסוימות (אתניות ואחרות); (4) הגנה מפני פגיעה בזכויות של קבוצות מיעוט. כל אלה נכונים גם בימי שגרה, ובפרט בימי משבר.

לסיום השיעור, אפשר לתת לתלמידים/ות **משימה לביצוע**, במסגרתה יבחרו דרך כלשהי להבעת מחאה כנגד גזענות.